

Л. А. Овсянкіна,
кандидат філософських наук,
доцент, доцент кафедри філософії
Київського університету
імені Бориса Грінченка

ВПЛИВ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ НА ЕКОНОМІЧНУ ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІУМУ

Останнім часом обговорення філософської проблеми впливу моральних цінностей та духовних орієнтирів і релігійних ідеалів на економічну життєдіяльність соціуму стає не тільки актуальною науковою ідеєю, але й центром гострої суспільної дискусії, спрямованої на пошуки можливостей побудови ефективної національної ринкової економіки, здатної сприймати виклики сучасної цивілізації та протистояти глобальним кризам.

Безумовно, моральні цінності виступають важливою з'єднувальною ланкою між суспільством, соціальним середовищем й індивідом, особистістю, її внутрішнім світом. Сьогодні всі сучасні держави знаходяться на шляху стрімкої модернізації та відповідних соціальних змін, поступово вони стають все більш складними і внутрішньо диференційованими системами, що складаються не тільки з матеріальних, але й морально-духовних чинників. Як показує досвід цих країн, підприємництво повільно еволюціонує від примітивних до цивілізованих форм. Його відповідальність перед суспільством тим свідоміша, чим глибше та надійніше воно пов'язане з моральними критеріями та нормами його функціонування, культурними аспектами. Дану проблему упродовж останніх років розробляють вітчизняні та зарубіжні дослідники: В. Кремень [3], Л. Губерський, В. Андрушенко, М. Михальченко [4], О. Скапенко [7], Т. Герет, Р. Клоносکі [1], П. Козловські [2], М. Новак [5], А. Сен [6] та інші. Вчені дійшли взаємного порозуміння в необхідності та користі бізнесу, що ґрунтуються на моральних принципах. Традиційний підхід до підприємницької діяльності, в основі якого лежав прибуток як кінцева мета цієї діяльності, а мораль зовсім ігнорувалася, поступово звільняє дорогу сучасному підходу, в центрі уваги якого розглядається соціальна відповідальність як основний моральний критерій діяльності суб'єкта підприємництва.

Будь-який людський інтерес, що з'являється на історичній арені, - економічний, політичний, культурний, релігійний тощо, - тільки через моральну свідомість й систему моральних відносин отримує виправдовування, обґрунтування в якості «дійсно людського» інтересу, який вписується в систему культурних цінностей, створених людством. Але тут і відбувається неминуча розбіжність приватних (індивідуальних) інтересів, моральних цінностей окремих суб'єктів й інтересів та цінностей держави, а також будь-яких соціальних утворень.

Як справедливо зазначає Ф. Хайек, до найважливіших умов, необхідних для існування морального почуття та моральних цінностей, належить «свобода здійснювати вчинки, коли матеріальні обставини нав'язують нам

© Овсянкіна Л. А., 2011.

той або інший образ дій, та відповідальність, яку ми приймаємо, вибудовуючи наше життя за совістю» [8, с. 157]. При цьому дуже важливо, щоб мораль була не «пустим звуком». Адже потрібна відповідальність не перед кимось, а в першу чергу перед власною совістю, що нічого не має спільног із примушеннем. Ядром філософії Ф. Хайєка є проблема співвідношення суспільного та індивідуального (приватного) інтересу особистості, системи моральних цінностей індивіду у безлічі потреб суспільства. На думку філософа, оскільки сама по собі шкала цінностей може існувати тільки в індивідуальній свідомості, - вона є обмеженою та неповною. У силу цього індивідуальні ціннісні шкали людей різні та знаходяться у протиріччі одна з одною, однак він визнає й той факт, що суспільні цілі часто можуть збігатися з особистими. Тоді колективна діяльність слугує задоволенню як особистих потреб, так й потреб усього суспільства. Особисту свободу та політичну свободу Ф. Хайек не уявляв без економічної свободи, так необхідної в економічному просторі.

Польський філософ М. Новак з приводу співіснування моралі та ринку висловлює тезу про те, що ринкова система повинна бути відкритою для участі в ній усіх людей незалежно від їхньої приналежності до тієї чи іншої конфесії [5, с. 375]. Кожний індивід має право на прояв своїх моральних цінностей та пріоритетів. Суб'єктам ринку необхідно надати повну економічну свободу, так необхідну для розвитку творчості та економічної активності людей. Обмежувати їх означає сприяти стагнації суспільства.

Разом із тим М. Новак впевнений, що розумний та досконалій устрій життя людського товариства, який би повністю відповідав християнським заповідям, неможливий. Його нема навіть у церковній ієрархії. Навіть святі, зібравшись разом, не змогли б витримати встановлений ними режим. Усі спроби побудувати економіку на засадах найвищих християнських принципів лише підірвуть як економіку, так і авторитет християнства взагалі.

У суспільстві, де прагнуть нав'язувати християнські цінності, виникає їхнє відторгнення. Це пов'язано з тим, що одностайна думка людей з приводу моральних цінностей в умовах плюралізму неможлива.

Польський вчений приділяє велику увагу особистії совісті кожного індивіда. Лише здатність та обов'язок прислухатися до власної совісті, співпрацювати з всіма, керуючись принципом свободи, справедливості та власної гідності, є умовою досягнення злагоди в будь-якій діяльності. Суб'єкт економічної діяльності, на думку М. Новака, - це одночасно громадянин держави та шукач Істини, Краси, Доброчинності та Сенсу власного життя. Якщо найважливіші інститути суспільства будуть хоча б формально сповідувати християнське розуміння справедливості та любові до близького, то воно ще зможе зберегти певні елементи демократії, ринкової економіки та економічної мотивації.

У цьому контексті актуальними завжди залишається вчення відомих українських філософів Г. Сковороди та П. Юркевича [9] про внутрішній світ людини та серце як дійсне осереддя людського духу, джерело моральних мотивів поведінки. Українські мудреці високо цінували здатність людини до самопізнання та морального самовдосконалення, що переростає в мис-

тецтво життя. Так, вивчаючи людину як моральну особистість, П. Юркевич вважав, що вона не підпорядкована необхідності сліпо стикатися з людьми й ворогувати з ними на життя та смерть. Адже в житті замало ситуацій, коли людина має робити свідомий вибір. За кожної зустрічі протилежних бажань та інтересів вона має звертатися до моральних вимог справедливості, яка вкаже їй, де й коли вони суперечать благові її близького й загальному благові. На думку П. Юркевича, за умови вищого морального розвитку людина дотримується заповіді любові, що спонукає її віддавати у жертву свої особисті вигоди заради блага інших, заради блага загального. Тільки справедливість і любов, які стали моральними потребами людини, можуть бути головними умовами встановлення миру між людьми, заснування загальної товариськості й братерства між ними.

На сьогодні основні нації і співтовариства вже сформували або вибрали свої культурні форми та соціально-економічні стратегії, що здійснюються в лоні сформованої культури, з властивою для неї самобутністю та унікальністю. Але слід мати на увазі, що у тих умовах, де є прагнення до економічних змін, але немає надійної національної, культурної ідеї, проекту, чіткої моральної та соціокультурної готовності людей до нової організації свого життя, такі зміни відбуватимуться дуже повільно і незадовільно. У такому випадку культура завжди починає відтворювати старі моделі діяльності, регулятори соціальних зв'язків та соціальні інститути.

Аналіз наведеного матеріалу приводить до висновку про те, що соціально-економічні перетворення не можливі поза зміною культури. Людина і суспільство - це складні явища, розвиток яких завжди обумовлюється такими факторами, як менталітет народу, його історія, традиції, мораль. Основою розвитку суспільства є особистість як єдиний суб'єкт і носій духу та моральних цінностей. Економіка являє собою сферу, в котрій її суб'єкти прагнуть виконати свої моральні зобов'язання, які вони мають перед суспільством. Адже поведінка людини завжди носить ціннісно-раціональний характер. У кожному суб'єкті економічної діяльності можлива наявність усієї сукупності матеріальних та моральних мотивів і одночасна реалізація матеріальних та моральних мотивів до економічної діяльності є природним станом особистості. У цьому вона являє собою фізичну і духовну єдність. Саме така соціально-економічна єдність забезпечує найбільшу ефективність економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герет Т. Етика бізнесу / Р. Клоносікі, Т. Герет; пер. з англ. - К. : Основи 1997. - 214 с.
2. Козловски П. Принципы этической экономии / П. Козловски; пер. с нем. - СПб. : Экономическая школа, 1999. - 342 с.
3. Кремень В. Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура : монографія / В. Кремень - К. : Педагогічна думка, 2008. - 472 с.
4. Культура. Ідеологія. Особистість: Методологічно-світогляд. аналіз / Л. Губерський, В. Андрющенко, М. Михальченко. - 2-е вид. - К. : Знання України, 2005. - 580 с.
5. Новак М. Дух демократичного капіталізма / М. Новак; пер. с англ. - Мінск : Лучи Софії, 1997. - 544 с.

тецтво життя. Так, вивчаючи людину як моральну особистість, П. Юркевич вважав, що вона не підпорядкована необхідності сліпо стикатися з людьми й ворогувати з ними на життя та смерть. Адже в житті замало ситуацій, коли людина має робити свідомий вибір. За кожної зустрічі протилежних бажань та інтересів вона має звертатися до моральних вимог справедливості, яка вкаже їй, де й коли вони суперечать благові її близького й загальному благові. На думку П. Юркевича, за умови вищого морального розвитку людина дотримується заповіді любові, що спонукає її віддавати у жертву свої особисті вигоди заради блага інших, заради блага загального. Тільки справедливість і любов, які стали моральними потребами людини, можуть бути головними умовами встановлення миру між людьми, заснування загальної товариськості й братерства між ними.

На сьогодні основні нації і співтовариства вже сформували або вибрали свої культурні форми та соціально-економічні стратегії, що здійснюються в лоні сформованої культури, з властивою для неї самобутністю та унікальністю. Але слід мати на увазі, що у тих умовах, де є прагнення до економічних змін, але немає надійної національної, культурної ідеї, проекту, чіткої моральної та соціокультурної готовності людей до нової організації свого життя, такі зміни відбуватимуться дуже повільно і незадовільно. У такому випадку культура завжди починає відтворювати старі моделі діяльності, регулятори соціальних зв'язків та соціальні інститути.

Аналіз наведеного матеріалу приводить до висновку про те, що соціально-економічні перетворення не можливі поза зміною культури. Людина і суспільство - це складні явища, розвиток яких завжди обумовлюється такими факторами, як менталітет народу, його історія, традиції, мораль. Основою розвитку суспільства є особистість як єдиний суб'єкт і носій духу та моральних цінностей. Економіка являє собою сферу, в котрій її суб'єкти прагнуть виконати свої моральні зобов'язання, які вони мають перед суспільством. Адже поведінка людини завжди носить ціннісно-раціональний характер. У кожному суб'єкті економічної діяльності можлива наявність усієї сукупності матеріальних та моральних мотивів і одночасна реалізація матеріальних та моральних мотивів до економічної діяльності є природним станом особистості. У цьому вона являє собою фізичну і духовну єдність. Саме така соціально-економічна єдність забезпечує найбільшу ефективність економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герет Т. Етика бізнесу / Р. Клоносікі, Т. Герет; пер. з англ. - К. : Основи 1997. - 214 с.
2. Козловски П. Принципы этической экономии / П. Козловски; пер. с нем. - СПб. : Экономическая школа, 1999. - 342 с.
3. Кремень В. Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура : монографія / В. Кремень - К. : Педагогічна думка, 2008. - 472 с.
4. Культура. Ідеологія. Особистість: Методологічно-світогляд. аналіз / Л. Губерський, В. Андрющенко, М. Михальченко. - 2-е вид. - К. : Знання України, 2005. - 580 с.
5. Новак М. Дух демократичного капіталізма / М. Новак; пер. с англ. - Мінск : Лучи Софії, 1997. - 544 с.

Матеріали

Міжнародної науково-практичної конференції

6. Сен А. Об этике и экономике / А. Сен; пер. с англ. - М. : Наука, 1996. - 160 с.
7. Скапенко О. Як назвати нашу кризу? / О. Скапенко // Сучасність. - 1998. - №1 - С. 80-83.
8. Хайек Ф. Дорога к рабству / Ф. Хайек; пер. с англ. - М. : Экономика, 1992 - 176 с.
9. Юркевич П. Серце та його значення у духовному житті людини, згідно з ученнем слова Божого / П. Юркевич // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад НАН України Л. В. Губерського. - К ' Знання, 2009. - С. 491-501.

І. М. Савицька,
аспірантка кафедри філософії
Національного університету біоресурсів
і природокористування України, асистент

СВОБОДА ЯК УСВІДОМЛЕНА НЕОБХІДНІСТЬ ТВОРЧОСТІ У ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДАХ В. І. ШИНКАРУКА

Актуальність теми дослідження обумовлена намаганням сучасної людини осягнути сутність світоглядної свободи як важливого чинника перебігу соціальних процесів і власної життєдіяльності. Активні глобалізаційні процеси у світі, у тому числі в Україні, привели до корінного перегляду місця та ролі особистості в суспільстві й державі. Умови життя сучасного інформаційного суспільства потребують відповідного ставлення до особистості, до можливостей її свободотворчості. Перед кожним індивідом постає проблема бути незалежним в особистісному мислевиявленні, що дозволило б будувати власні схеми пояснення та дій, а не бути об'єктом контролю та маніпулювання. Отже, значущість світоглядної свободи в повсякденному житті особистості посилюється, а її теоретична концептуалізація набуває нової актуальності. Результати дослідження філософської спадщини В. Шинкарука дають можливість виокремлення дослідницької спрямованості вченого на вивчення проблеми людини, уможливленіх, з одного боку, - гегелівським поняттям людини, яка досягає об'єктивної і абсолютної свободи в суспільстві, а з іншого ж - к'єркегорівським поняттям людини, що досягає свободи в екзистенційному (особистісному) бутті в своїх відношеннях до Бога. Розробки мислителя мали важливе значення для української філософії другої половини 80-х та на початку 90-х років ХХ ст. Актуальними вони залишаються й досі. Тема людської особистості, її екзистенційних вимірів і сутнісних зasad належить до однічних філософських проблем, і кожна історична епоха на новому рівні усвідомлення обґруntовує її певні аспекти. Саме актуалізація таких категорій, як віра, надія, любов, свобода зумовила оформлення нової парадигми світосприйняття, заснованої на образі гносеології, звернутої до людини з її внутрішнім світом, в умовах позанаукових, життєвих, а не лише раціональних процедур [1].